

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДОБИ КОЗАЧЧИНИ

Гапонова Л.Є., к. філол. н., доцент

Національна металургійна академія України

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування української криміналістичної термінології доби Козаччини.

Ключові слова: юридична термінологія, термінологія права, криміналістика, криміналістична термінологія, термінологія судової балістики.

Гапонова Л.Е. РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОЙ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ВРЕМЕН КАЗАЧЕСТВА / Национальная металлургическая академия Украины

Статья посвящена исследованию особенностей формирования украинской криминалистической терминологии времен Казачества.

Ключевые слова: юридическая терминология, терминология права, криминалистика, криминалистическая терминология, терминология судебной баллистики.

Garopova L.Ye. DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CRIMINALISTIC TERMINOLOGY OF COSSACK'S PERIOD / National metallurgical academy of Ukraine.

Article is investigates the characteristics of the formation of forensic terminology Ukrainian Cossacks times.

Key words: legal terminology, terminology of law, criminology, forensic terminology, judicial terminology ballistics.

Лексичний склад української мови постійно зазнає якісних і кількісних змін. Найвиразніше цей процес проявляється в особливому шарі лексики – термінології, яким послуговуються наука, техніка, мистецтво та інші галузі, пов'язані з людською діяльністю й активним пізнанням світу.

Природі терміна в мовознавчій науці присвячена низка праць провідних мовознавців (О.С. Ахманова, Б.М. Головін, Т.Р. Кияк, В.М. Лейчик, Т.І. Панько, О.О. Реформатський, Л.О. Симоненко, С.Д. Шелов та ін.). Проблема визначення терміна є предметом наукових досліджень представників різних термінологічних шкіл, але до цього часу немає загальноприйнятої дефініції цього поняття.

З-поміж відомих українських мовознавців, які досліджували проблеми термінознавства та термінотворення в часи СРСР, – В.В. Акуленко, І.К. Білодід, Е.Ф. Скороходько, Т.І. Панько, В.В. Винник та ін. Тільки з набуттям Україною незалежності українська наукова мова почала розвиватися і функціонувати на державному рівні. Це сприяло розвитку терміносистем і власної термінологічної лексикографії. Історія спеціальної лексики – це не тільки виявлення зв'язків з античною, візантійською, західноєвропейською і західнослов'янськими культурами, але й становлення новацій, паралельне вживання традиційних форм і новотворів. Якщо в сучасному термінознавстві спеціальна лексика розглядається як функціональна підсистема української літературної мови, то в історичному плані – це особливий пласт книжної лексики, відображений у спеціальних текстах, іноді – у словниках.

Період з XIV – поч. XVII ст. вважається початковим етапом становлення багатьох спеціальних терміносистем у всіх сферах людського спілкування. Лексика, що використовувалася в більшості навчальних дисциплін Середньовіччя, калькувалася з грецької і латинської мов. У XVI ст. були здійснені перші спроби систематизації наукових знань, формування системи наукових понять, систематичного опису певних розділів наук. У процесі цього опису виявляли, реєстрували, визначали і співвідносили основні поняття. Із цим етапом пов'язано виникнення термінологій; відбувається встановлення кола термінів, що формували певну дисципліну. Терміни об'єднували в систему, внаслідок чого сукупність спеціальних слів складала певну організовану єдність.

При утворенні та формуванні терміносистем важливу роль відіграють і екстралінгвальні чинники, що зумовлюють потребу номінування понять галузі знання та сфер діяльності й потребу деталізувати чи ускладнити поняття фундаментальних галузей науки, і лінгвальні, пов'язані з різноманітністю поняттєвих відношень, що передаються термінами, їхньою можливістю об'єднати різні в поняттєвому розумінні компоненти в багатослівних термінах. Поповнення лексичного складу терміносистем відбувається не тільки завдяки появі нових термінів (у суспільно-політичних науках це відбувається меншою мірою, ніж у науках природничих чи технічних, пов'язаних безпосередньо з дослідництвом, експериментами, виробництвом), а й у процесі міжгалузевих комунікацій відбувається взаємне запозичення термінів відповідними галузевими терміносистемами. Такий процес можна назвати інтеграцією терміносистем.

Юридична термінологія – це сукупність термінів, яка виражає систему правових понять і призначена забезпечувати потребу спілкування у сфері юридичної науки і практики, яка формується під впливом зовнішніх і внутрішньомовних чинників” [20, с. 65].

У процесі еволюції юридична термінологія збагачується новими термінами і поняттями, постійно поглиблюється та вдосконалюється її усталений поняттєвий апарат і його словесне вираження. Кожна терміносистема зазнає в окремі періоди якісних і кількісних змін, а основний термінологічний фонд залишається незмінним. На формування юридичної термінології в кожній мові впливали міжнародні й, відповідно, міжмовні зв'язки. Запозичення і мовна інтерференція (взаємодія мовних систем при білінгвізмі) – важливі чинники термінотворчого процесу. Поширення сфери правового регулювання, поява нових галузей права на межі наук спричиняють активне творення юридичної термінології за рахунок залучення термінів суміжних сфер. Юридичній термінології, як і будь-якій історично сформованій термінологічній системі, властиві й загальнонародні, і національно-специфічні мовні закономірності.

Дослідженню юридичної термінології присвячена низка наукових досліджень, серед них наукові розвідки Н.В. Артикуци, Д.І. Милославської, Н.Г. Михайловської, С.П. Хижняка та ін. Зокрема, на думку С.П. Хижняка, ця термінологія неоднорідна, у ній можна виокремити “термінологію права (закону) і термінологію правознавства (юриспруденції), такий розподіл, у свою чергу, пов'язаний з різними сферами функціонування юридичної термінології: офіційно-ділової і науковою” [17]. Автор уточнює, що термінологія права – це термінологія, що використовується в правовій практиці, а термінологія правознавства – це термінологія правової доктрини (науки про право). Основний склад термінів правознавства і права є спільним. На думку С.П. Хижняка, їх відмінність полягає в тому, що термінологія правознавства складніша за термінологію права, оскільки в ній використовуються терміни, що позначають теоретичні поняття, які не трапляються в текстах законів (наприклад, гіпотеза, диспозиція та ін.).

Також варто зазначити, що юридична термінологія виникла у Х столітті саме як термінологія права і була закріплена в стародавніх законодавчих актах, а термінологія правознавства виникла у XVIII ст., коли почалося теоретичне осмислення правової науки. Як зазначає С.П. Хижняк, “Таке співвідношення термінології права і термінології правознавства ще більшою мірою ускладнює визначення юридичного терміна і характеру термінологічності різних номінативних одиниць, що використовуються в юридичній термінології” [17, с. 7]. Ю.Ф. Прадід вважає, що на межі двох наук – юридичної і філологічної, виникла юридична лінгвістика [21; 23].

На думку Н.В. Артикуци, “Юридична термінологія – це складна, динамічна, усталена система узагальнених найменувань правових явищ, понять, інститутів, категорій. Вона має дихотомічний характер (мовно-знакова і логіко-правова системи), побудована за принципом поля: має ядро (основний термінологічно-правовий фонд) і периферію (суміжні з правом ділянки)” [1, с. 26].

Термін “криміналістика” вперше було вжито наприкінці XIX ст. судовим слідчим, професором Гансом Гроссом. Історія її формування вплинула на вживання різноманітного арсеналу правових, судово-медичних та природничо-технічних термінів, що на сьогодні є системою криміналістичних знань. Криміналістична термінологія української мови – це терміносистема, ядро якої складають терміни криміналістики – слова або словосполучення, що співвідносяться з криміналістичними поняттями, мають наукові визначення і вступають у системні відношення з іншими схожими одиницями мови, утворюючи разом з ними особливу систему – термінологію.

Українська криміналістична термінологія (далі – УКТ) є складником правничої термінології, яка належить до найдавніших шарів лексичної системи мови. Розвиток цивілізації зумовив виникнення найважливіших суспільних інститутів – держави і права, що є свідченням переходу суспільства до вищого ступеня розвитку. Криміналістика як специфічна форма діяльності виникла разом із зародженням людського суспільства, зумовлена потребою розв'язання конфліктних ситуацій (кримінально-релевантних подій, що виникали і виникають у суспільстві). Зародження прийомів і способів розслідування злочинів, що пізніше перетворилися на “техніку мистецтва” розкриття злочинів, пов'язане з потребами кримінального судочинства, карного розшуку із залученням судової та судово-медичної експертизи; технічних засобів, виробленням криміналістичної тактики та методики.

Історія формування УКТ – це історія термінології специфічного прикладного виду діяльності, що має глибокі корені, про які можна говорити на підставі свідчень з “найстаріших зразків актового язика і юридичної термінології дохристиянської Русі X століття” [9, с. 21]. УКТ належить до найдавніших шарів лексичної системи мови і бере свій початок ще з часів Княжої доби, де вона простежується в юридично-діловій літературі, що представлена, насамперед, “Руською Правдою” (1282) та кількома дарчими грамотами, яким передували договори руських князів із греками.

Як відомо, значні суспільні події зумовлюють закономірні зміни в словниковому складі – чи то кількісні (архаїзація/неологізація лексики), чи якісні (зміна семантичної структури слів, їхньої валентності, перебудова синонімічних рядів тощо).

В історії української мови загалом і УКТ зокрема такі суттєві зміни припадають на XVI – XVII ст. Вони пов'язані з національно-визвольною боротьбою українського народу, виходом на історичну арену козацтва.

Є. Маланюк зазначав, що наша козащина, окрім військового сенсу своєї назви мала характер значно ширший. Козацтво було соціальним прошарком і вважалося провідною верствою нації, прошарком не тільки “меча”, а й “плуга”, розуміючи під словом “плуг” поняття культури в найбільш “державотворчим” значенні цього поняття [8, с. 49]. Тому УКТ козацької доби – це історія відродження української державності, символами якої могли б бути “Острозька біблія” (1581) і закурений порохом мушкет недавнього “низовця” [8, с. 49]. Невипадково однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики є дослідження ролі людського чинника в мові, органічного зв’язку мови з історичною долею народу, його життям і психологією, на що звертали увагу ще В. фон Гумбольдт (“Мова завжди втілює в собі своєрідність цілого народу” [3, с. 349]), О. Потебня та їхні послідовники: Нова доба народжувала по суті нову систему юридичної термінології.

Розвиток УКТ в добу Козащини відбувався паралельно із формуванням судового устрою. Етнографічні пам’ятки, письмові джерела, серед яких і давні літописи (Літопис Величка, Архів Коша Нової Запорозької Січі), твори Г. Кониського, М. Грушевського, М. Костомарова, М. Маркевича, Д. Яворницького та багатьох інших дають багатий матеріал для дослідження УКТ часів козацтва. Судовий устрій, який у Козацько-гетьманській державі був складником адміністративного ладу, позначений кількома судовими реформами, результатом яких стало функціонування “козацьких” і “статуткових” судів. Судовий устрій, а разом з ним і термінологія, XIV – XVII ст. зазнала значних змін, спричинених тісними міжмовними контактами. Освоєння запозичень було зумовлене необхідністю номінації нових реалій судових справ, які на українському ґрунті не мали поняттєвих відповідників, тому неологізми зберігали термінологічне значення мови-джерела. Їх запозичення є наслідком прямих міжмовних контактів і результатом запозичення через посередництво польської мови. Запозичення значної кількості неологізмів в УКТ спричинив також винахід пороху. Серед них і назви зброї та її компонентів (арбалет, алебарда, гармата, карабін, мушкет, пістоль, пушка, шомпол, палаш), і назви бойових припасів (дріб, картеч, порох, петарда, ядро), і назви амуніції (амуніція, кобура, ладунка, порошниця), переважна більшість яких увійшла до тезаурусу сучасної криміналістичної науки, зокрема її підрозділу – судової балістики.

Варто зазначити, що українська літературна мова XIV-XVII ст. розвивалася в тісному контакті з європейськими мовами. Як відкрита лексична система, вона не лише зазнавала іншомовних впливів, але й сама виконувала активну посередницьку функцію [19, с. 85]. “Якщо староукраїнська мова тісно контактувала з польською, функціонуючи паралельно з нею на території України в умовах українсько-польського білінгвізму місцевої шляхи з XIII до XVII ст., то взаємодія староросійської з польською була спорадичною, зв’язки ці – доволі пізніми і відбувалися нерідко через південно-західне посередництво”, – зазначають Г. Іжакевич, П. Гриценко [14, с. 93]. Підтвердження цієї думки знаходимо і в праці російського дослідника Ф. Сороколетова: “Під час вивчення взаємодії російської та польської мов не можна обминути третього члена цього процесу – мову Південно-Західної Русі, українську (у першу чергу) і білоруську” [15, с. 280]. Як зазначає І. Огієнко, “Україна ніколи не лякалася західної культури, і західний вплив широкою річкою вільно котився до нас. Все це ми потім передавали до Москви” [9, с. 26]. Із цією думкою співвідноситься і зауваження В. Виноградова: “Південно-Західна Русь стає у другій половині XVII ст. посередницею між Московською Руссю і Західною Європою, і російська літературна мова зазнає сильного впливу української літературної мови” [2, с. 18]. Саме через посередництво української мови російською були запозичені лексеми паланка, палаш, пушка, пістолет, гармата, чайка тощо [19, с. 86].

У козаків спостерігаємо терміносистему, до якої увійшли і професійний розподіл (полковник, хорунжий, кошовий, обозний, вартвий, осавул), і озброєння та спорядження (мортира, шабля, галера, протазан, рушниця, чайка). Окремі іншомовні лексеми не адаптувалися в українській балістичній лексиці, оскільки виражали невластиві для української бойової справи реалії, наприклад: рапіра, бандолет, стилет тощо. Проте значна частина запозичених слів цієї доби закріпилась в українській мові (амуніція, пістолет, граната, петарда), поповнивши склад інтернаціональної лексики.

У XVIII ст. на території Центральної та Лівобережної України, внаслідок зміни геополітичної ситуації, розвиток УКТ, як і багатьох інших, переривається майже до кінця XIX ст. Ця частина України повністю підпадає під владу Російської імперії. У той же час на теренах Західної України мовна практика продовжує орієнтуватися на безпосереднє запозичення з європейських мов (в основному романо-германських) або через посередництво польської мови [19, с. 86].

Із часом польські роти переформовуються за угорським та німецьким зразками. Разом з устроєм запозичуються деякі назви звань та посад (жовнір або жолдак, капітан, шипош або щипальник та ін.). Така територіально-мовна роздвоєність у засвоєнні іншомовних запозичень спричинила високий рівень варіативності на зразок мушкр – мортира, багнет – штик, замок – затвор. Не можна ігнорувати і значення репресивної мовної політики російського царського уряду, що призвела до жанрово-функціональної обмеженості української мови.

УКТ простежується і в праці Микити Леонтійовича Коржа (1731 – 1835 рр.) “Усна оповідь колишнього запорожця, мешканця Катеринославської губернії і повіту, селища Михайлівки, Микити Леонтійовича

Коржа” – відомого своїми усними розповідями про Україну, переважно про Запорозьку Січ. Ці розповіді були надруковані А. Скальковським у “Журнале народного просвещения” (1838 р., V, і 1839 р., II), а потім побачили світ окремим виданням “Устное повествование бывшего запорожца Н. Коржа” (м. Одеса, 1842 р.), що містить розділ “Про страти злодіїв”. Микита Леонтійович Корж був не простим козаком, як він скромно зазначав у спогадах, а непересічною людиною. Увесь зміст спогадів, опис подій, очевидцем яких він був, свідчать про розум, освіченість, спостережливість, відмінну пам’ять, довголіття та надзвичайно міцне здоров’я Микити Коржа.

У своїх спогадах Микита Корж розповідає про чотири види страт злочинців. Ті, яких спіймали на крадіжці, грабунку чи вбивстві, у Січі або “паланці” (паланка – різновид повітів або земських судів, де здійснювали правосуддя троє обраних) засуджували до страти. Залежно від злочину козаків вішали, забивали киями до смерті, саджали на палю або засиляли до Сибіру. За крадіжки й грабунок, про які дізнавалися зі скарг, збитки відшкодовував курінь, до якого належав злочинець, який сам не міг відшкодувати збитки тому, хто скаржився. Тут на позначення криміналістичних понять простежуємо лексеми судді або пани, скаржник, вирок, убивство, кара, смертна кара.

Першою стратою було повішення. Тут простежуємо лексеми на позначення знарядь для покарання злочинців: сильце або зашморг, шибениця. Друга страта – “гостра паля” або стовп дерев’яний заввишки шість аршинів і більше. На вістрі палі був ввігнутий гострий залізний шпиль два аршини завдовжки. На цей шпиль насаджували злочинців так, що шпичак виходив на пів-аршина потилицею вище голови, на якому сидів злочинець доки його тіло не висихало. Третя страта – “кії запорозькі”. Злочинця прив’язували або приковували до стовпа в Січі або в паланці на майдані чи серед базару, залишали біля нього різні напої в кінвах (горілку, мед, пиво, брагу), клали достатньо паляниць і приносили декілька оберемків кийв, розкладали довкола стовпа, де знаходився злочинець. Його примушували їсти й пити, скільки захоче, а коли наїється і нап’ється, тоді козаки починали його бити киями – кожен козак, як тільки йде повз, випивши коряк горілки чи пива, неодмінно мусив ударити покараного раз кием. Злочинець сидів або лежав біля стовпа, доки його не забивали до смерті. Четвертою стратою було заслання до Сибіру.

В УКТ доби Козаччини також простежуються синонімічні відношення між термінами, що, з одного боку, є виявом загальномовної системності, а з іншого, – порушують термінологічну системність недотриманням вимог “один знак – одне поняття”. Широко представлена військова термінологія доби Козаччини в науковій розвідці Я. Яременка, де автор досліджує синонімічні ряди зазначеної лексики [22]. Наприклад, на позначення поняття “зброя” у XVI – XVII ст. використовувались синоніми: армата, бронь, броня, зброя, оружје. “Лексис” Л. Зизанія подає такий синонімічний ряд: бронь, зброя, оружје [6], де словом-домінантою виступає успадковане з давньоруської мови оружје [11]. Однак відношення між компонентами синонімічного ряду не є постійним: домінантою може ставати новий синонім, витісняючи попереднє стрижневе слово на периферію ряду. Так, слово армата Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. подає з такими значеннями: 1) Гармата. 2) Зброя. 3) Флот, армада. 4) Військо [12]. Можна припустити, що історично друге значення передувало першому: у будь-якому разі це впливає з його етимології – від лат. *armatus* “озброєний”, пов’язаного з *arma* “зброя” [3, I, с. 475]. Я. Яремко вважає, що такий зміни в семантичній структурі цього слова посприяли деякі чинники: з одного боку – активізація вжитку історично похідного значення “гармата”, оскільки “за джерелами XVII ст. воно фактично витіснило уживаний раніше полонізм *дело* (ст.-п. *dzielo*) і заступило давніше *пушка* (XIV – XV)” [4, с. 499]; з іншого боку – втрата синонімічного зв’язку слова гармата із словами, у яких реалізується семема “зброя”, передусім із синонімами оружје і зброя. У новій українській літературній мові названі терміни витіснили слово гармата в значенні “зброя”. Це підтверджують українські словники XIX ст., що не фіксують його із цією семемою. Будучи носіями однієї семемі “зброя”, давньоруське оружје і запозичене наприкінці XV ст. з польської мови зброя (п. *zbroja*) [3] певний час конкурували між собою за провідне місце в синонімічному ряду. Однак на ґрунті нової української мови поширеним стає слово зброя, що виявило більшу словотвірну активність. У Словнику української мови XIV – XV ст. засвідчено тільки один дериват збройна “збройне, зі зброєю” [11], а в Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка іменник зброя став твірною базою для шести дериватів: збройний, зброїця, зброїти, зброїниця, зброїно, зброїтися [22, с. 251]. Терміни сучасної криміналістики, зокрема її підрозділу – судової балістики, що відповідають видовим поняттям пістолет, револьвер, карабін, автомат, рушниця, гвинтівка, виступають як гіпоніми стосовно слова, співвіднесеного з родовим поняттям зброя, – гіпероніма, і як співгіпоніми стосовно один одного.

Тенденція нарощування словотвірної продуктивності іменника зброя відбита і в Словнику української мови в 11 томах. Виступаючи структурно-семантичним ідентифікатором, вершиною досліджуваного словотвірного поля, слово зброя на сучасному етапі української мови утворює уже триступеневе гніздо, що налічує шістнадцять дериватів [11; 13].

Характеризуючи градаційно ступінь словотвірної активності синоніма оружје, простежуємо тенденцію її ослаблення на рівні діакронії. Найбільшу словотвірну потенційність це слово виявило в давньоруський період: оружїни – “збройний”, оружїти – “озброїти”, оружїньи – “озброєний”, оружїникъ – “той, хто

носить зброю, воїн”, оружничий – “завідувач зброєю” [12]. Чотири деривати фіксує Словник української мови за редакцією Б. Грінченка: оружина – “ружьє”, оружитися – “вооружиться”, оружний – “вооруженный”, оружно – “сь оружіємъ” [10]. У сучасній українській мові ці деривати архаїзувались, як і твірне слово оружжя, що закономірно опинилось на периферії синонімічного ряду [22, с. 252].

На формування синонімічних рядів староукраїнської мови мали вплив давньоруська і польська мови. Зокрема на позначення збірного поняття “військо” у XVI – XVII ст. використовувались успадковані з давньоруської війна, войско, воинство [12], рать, сила [11] і утворений від полонізму жолньръ дериват жолньрство [12]. Зазначені лексеми зберегли синонімічний зв'язок і до сьогодні, окрім терміна війна. Занепала розгалужена полісемічність лексеми рать, що в “Матеріалах” І.І. Срезневського зафіксована зі значеннями: військо, вороже військо, ворог, війна, напад, битва, бій, бійка, незгода, уособиця, ворожнеча, біда [16]. Натомість українські писемні пам'ятки подають тільки одне значення цього слова – “військо” [11]. Відносно зберегло свій семантичний обсяг слово сила з основним значенням – спроможність, сила і метонімічно утвореним – збройні сили [11]. Однак позиції давньоруських рать, сила в поданому синонімічному ряді, очевидно, були слабшими порівняно з іншими синонімами. Невипадково в “Лексиконі” П. Беринди простежуємо такий ряд: воинство: жолньрство, войско [6]. Не фіксує терміна рать і Словник української мови за редакцією Б. Грінченка. Лексема сила наявна у реєстрі цього словника, але без військового значення. Однак пізніше, у XX ст., лексема сила, активізувавшись, розширює свою семантику: так, у словнику української мови XVI – першої половини XVII ст. зафіксовано дванадцять значень, одне з яких – “озброєні війська” [13]. Увиразненню значення сприяло приєднання до родової назви сила видового означення збройна, утворивши терміносполуку Збройна сила (Збройні сили). Збереглись на ґрунті української мови й інші слова: рать, воинство, які вживаються як стилістичні синоніми до основного компонента військо; як історизм використовується жовнірство [22, с. 252]. У “Лексиконі словенороському” Памви Беринди криміналістична лексика також засвідчена синонімами: “Свьдитель: Свьдокъ; Свьдьтель: бьдомца” [6, с. 112] та ін.

Отже, зародження терміносистеми криміналістики пов'язане з правовими відносинами на теренах Київської Русі. Подальші етапи розвитку УКТ поповнювалися новими поняттями і термінами на їх позначення. Криміналістика як самостійна галузь виникла в надрах кримінального процесу як сукупність технічних засобів і тактичних прийомів, а також способів їх використання для розкриття злочинів, що зумовлює її синтетичну природу і досить своєрідний тезаурус власної термінології. Криміналістична термінологія сформувалася на автохтонній лексиці, а основний її лексичний фонд успадкований з часів Київської Русі. Вагома кількість термінів криміналістики простежується серед лексем на позначення соціально важливих понять. Поштовхом до формування української термінологічної системи в XVI – XVII ст. стали історичні обставини – національно-визвольна боротьба українського народу, становлення збройної сили України – козацтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. Мовно-термінологічна компетентність у професіограмі правника / Н. Артикуца // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2003. – Вип. V. – С. 23–29.
2. Виноградов В.В. Очерки по истории русского языка XVII – XIX веков / В.В. Виноградов. – М. : Гослитиздат, 1959. – 654 с.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Гумбольдт В. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
4. Етимологічний словник української мови : У 7 т. – К., 1982 – 2003. – Т. 1–4.
5. Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К., 1983.
6. Лексикон словенороський Памви Беринди / підг. тексту і вступ. ст. В.В. Німчука ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 272 с. – (Сер. : Пам'ятки української мови XVII ст.).
7. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма словеноросская / підгот. текстів пам'яток і вступ. стаття В.В. Німчука. – К., 1964.
8. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – К. : Обереги, 1992. – 80 с.
9. Огієнко І. Українська культура : коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К., 1992. – 141 с.
10. Панько Т.І. Українське термінознавство : підруч. для студ. гуманітар. спец. вищ. навч. закл. / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.
11. Словарь української мови: У 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1907–1909.
12. Словник староукраїнської мови XIV – XVст. : У 2-х т. – К., 1977–1978.

13. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Львів, 1994 – 2003. – Вип. 1–10.
14. Словник української мови : В 11 т. – К., 1970–1980.
15. Сопоставительное исследование русского и украинского языков [текст] : лексика и фразеология (синхронический и диахронический аспект) / Г.П. Ижакевич [и др.] ; отв. ред. Г.П. Ижакевич ; АН УССР, Ин-т языковедения им. А.А. Потебни. – К. : Наукова думка, 1991. – 384 с.
16. Сороколетов Ф.П. История военной лексики в русском языке XI–XVII веков. – Л. : Наука, 1970. – 384 с.
17. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – СПб., 1893 – 1912. – Т. 1–3.
18. Хижняк С.П. Юридическая терминология: формирование и состав / С.П. Хижняк. – Саратов : СГУ, 1997. – 136 с.
19. Туровська Л. До проблеми періодизації розвитку української військової термінології / Л. Туровська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – Вип. V. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 83–90.
20. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків : У 3 т. – К., 1990 – Т. 1.
21. Язык закона / Под ред. А.С. Пиголкина. – М. : Юр. лит-ра, 1990. – 200 с.
22. Яремко Я. Розвиток синонімічних рядів в українській військовій термінології козацької доби / Я. Яременко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. Вип. VI. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 249–253.
23. Pradid Y. Predmet pravnickej lingvistiky ako vedy a ucebnej discipliny / Y. Pradid // Policajna teoria a prax. – 2003. – № 2. – S. 61–64.
24. Pradid Y. Zadania lingwistyki prawa jako nauki i dyscypliny dydaktycznej / Y. Pradid // Przegląd Policyjny. – 2002. – № 2 (66). – S. 33–37.

УДК 811.161.2'271'38:801.81

ЕТИКЕТНІ НАЗВИ ОСІБ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ В МОВІ КОЗАЦЬКИХ ПІСЕНЬ

Гриценко О.В., здобувач

Запорізький національний університет

У статті аналізуються агентиви військової тематики, які виконували етикетну роль у козацьких піснях. Звертається увага на їхню семантику, стилістичну роль.

Ключові слова: мовний етикет, назви осіб за родом діяльності чи професією (агентиви), етикетний епітет, повтор, стилістичні синтаксичні фігури.

Гриценко О.В. ЭТИКЕТНЫЕ НАЗВАНИЯ ЛИЦ ПО РОДУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЯЗЫКЕ КАЗАЦКИХ ПЕСЕН / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье анализируются этикетные агентивы военной тематики, применяемые в исторических козацких песнях, которые являются отражением казацкого речевого этикета. Обращается внимание на их семантику, стилистическую роль.

Ключевые слова: речевой этикет, названия лиц по роду деятельности или профессии (агентивы), этикетный эпитет, повтор, стилистические синтаксические фигуры.

Gricenko O.V. LABEL NAMES OF PERSONS BY THE KINDS OF ACTIVITY IN THE LANGUAGE OF COSSACK'S SONGS / Zaporizhzhnya national university, Ukraine.

This article analyzes etiquette ahentyvy military subjects, used in historical Cossack songs that are reflective of the Cossack speech etiquette. Attention is paid to their semantic, stylistic role.

Key words: speech etiquette, names of persons by occupation or profession (agentives) label epithet, repetition, stylistic figures.

Козаки – величні, сильні духом, мужні, щирі, віддані своїй країні люди. Їхньою витримкою, терпінням, уміннями, вихованістю можна пишатися. Вони стояли до кінця за свою державу, віру, мову. Деякі сучасні псевдоісторики намагаються заплямувати репутацію козацького товариства, акцентуючи увагу тільки на розвагах, оминаючи інші, більш важливі боки їхнього життя. Для прикладу можемо розглянути манеру спілкування, мовний етикет запорожців. Оскільки це дуже великий лексичний матеріал, зупинимося лише на агентивах, уживаних при звертанні козаків один до одного. Назви осіб за родом діяльності чи професією